

25. Tommaseo, Niccolò: DIZIONARIO DELLA LINGUA ITALIANA. Vol. VII. Torino, 1916. 1802. o.

26. Szenczi Molnár Albert latin–magyar szótára 1611. évi hannoviai kiadásának adatai. Az V. Frigyes pfalzi választófejedelemnek dedikált nevezetes vatikáni könyvtári példányt használtam: Palatina V 1664.

27. Fényes Elek: MAGYARORSZÁG GEOGRAPHIAI SZÓTÁRA. I. köt. Pest, 1851. 103. o. (Hasonmás kiad., 1984.)

28. Uo. II. köt. 209. o.; IV. köt. 116. o. Még számos bortermő Keresztúr van (uo. 207–210. o.), de Koháry Bodrogkeresztúrra például aligha célozhat, hiszen itt tokaji terem.

29. A MAGYAR NYELV ÉRTELMEZŐ SZÓTÁRA példatárából. IV. köt. Bp., 1965. 1299. o.

30. Szamota István–Zolnai Gyula: MAGYAR OKLEVÉL-SZÓTÁR. Bp., 1902–1906. 653–654. o. (Hasonmás kiad., 1984.)

31. TÖRTÉNELMI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR. II. köt. Bp., 1970. 911. o.

32. A Vörösmarty- és a Vajda-sorok a 29. jegyzetben idézett értelmező szótár példái: VI. köt. Bp., 1966. 516. o.

33. Thaly Kálmán közlése: ADALÉKOK KOHÁRY ISTVÁN FOGSÁCÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ. Századok, 1870. 651. o.

34. Csak az első versfuzetből idézek: „*vetve kockájokat s vesztve jószágokat, korthelyek játszadva /*

[...] s borivó kajtorok untig dorbézolva” (EZ VILÁGOTSZENKI...); „Ellenben némelyek, kiknek ég az bélek, huzamos italban / poharat emelve s magokat terhelve nagy sok dorbézlásban / dőzsölve fáradsnak, lankadnak, bágynak vivat kiáltásban. // Óránként forgainak s éjjel is álmodnak pintes palackokat, / lefekve s felkelve, nemcsak ebédelve áztatják torkokat, / oltják az jó borral s elköszönt pohárral nagy szomjúságokat” (IGEN SZÉP DOLOG...); „Ülnek az asztalhoz, kezdenek italhoz, köszöntik az pohárt, / töltik az gyomrokat, puffasztják hasokat, nem tartanak abban kárt, / ámbár jó rendeket, selejtsék ezeket, mostan semmit nem árt. // Zeng az muzsikaszó, trombita, dob, sípszó, mondják az éneket, / fejek ha meghajdul, s ha jókedvek indul, elrúgják az széket, / az asztalt kiviszik, avagy félreleteszik, s osztják az szüzeket” (HAJ, KI BÁNAT...).

35. Vö. Jelenits I.: i. m. 363. o.

36. A szabadság, a szép szabadság a meghatározó fogalma a versfuzet amaz utolsó előtti darabjának is, amelynek elemzett versünkkel való összefüggését már jeleztem: „*szép szabadság*”, „*szabadság*”, „*szabadulásom*”, „*szabadság*”, „*szabadulás*”, „*szabados élet*”, „*szép szabadság*” – olvashatni benne hétszer, s ráadásként erős hangsúlyú versvégszó itt is: „*Naponként reménylen, s magamban úgy vélem jobb állapotomrul, / az Isten megadja, az mint szívem vágya, kedvesebb dolgomrul / kedvesebb verseket írhatok, s löbbeket, szabadulásomrul.*”

Magyar László András

EMBERRABLÁS A XVI. SZÁZADBAN

1

Az 1567-es évben a wittenbergi Caspar Pfreund patikussal a következő történt. Lipcsében járt a keleti vásáron, s egy szerdai nap éppen valamely gyógyszeráros bodegája előtt álldogált, mikor odalépett hozzá bizonyos Georg Goldstein diák, egy lipcsei kocsmáros fia, és elmondta neki, hogy keresztapja, a wittenbergi Schönberg mester eltörte volt a combját, ezért arra kéri tisztelettel patikus uramat, hogy késedelem nélkül essen hozzá, mert szüksége van tanácsaira. Emez szánakozva a történteken, rögtön a diákkal is tartott. Georg Goldstein a Nicol utcába vezette őt, abba a házba, amelyet még azóta elhalt apja veit volt. A házba lépő patikus úgy hallotta, mintha valaki nyögne

s jajgatna odafent, ezért tüstént felsietett az emeletre. Itt azonban semmiféle keresztapát nem lelt, csak három másik diákot: Alesiust, egy lipcsei doktorfit, Zacharias Strademant, egy szücs fiát és Mathusalem Töpfert, egy naumburgi ékszerész fiát. Mindhárman maszkot viseltek, így a patikus egyiküket sem ismerte föl. A diákok nyomban rátámadtak, fölpeckelték a száját, és leteperték. Ő ekkor krétát vett elő, s a padlóra fölírtta: kérjenek tőle, amit csak akarnak, ám vegyék ki a pecket a szájából, hogy beszélhessen velük.

Mikor tehát már biztonságban fogva tartották, és nem menekülhetett, azt vágta a szemébe, hogy ő mint wittenbergi polgármester bizonyos disznóságokat engedélyezett bizonyos pénzek fejében. Azt mondták, most ütött a bosszú órája, azaz 3600 guldent követelnek tőle, amit ha meg nem ad, halál fia.

A patikus hiába könyörgött irgalomért, a diákok szíve nem esett meg rajta, csak követelték a pénzt. A szerencsétlent erőszakkal meg is motozták: negyven aranygyűrűt találtak nála, amit rögtön zsebre is tettek, s rá még félguldennyi pénztől is megfosztották. A kirabolt embert azután egy mély pincébe zárták, amelynek bejáratához asztalt toltak. Az asztalra a közeli lacikonyháról főtt és sult ételeket, majd sört és bort hoztattak, úgy mulattak. Foglyuknak is küldtek a pincébe elegendő cinni- s innivalót, s leküldték hozzá Georg Goldsteint is, ne igyék magában. Megbízták a diákot, próbálja jó szóval rábírni, hogy a követelt pénzt megadja nekik. A patikus azonban makacszkodott, és szüntelenül az őt ért bántalmakat és injúriákat panasolta.

Még hajnal előtt azután egy négykerekű kocsi csikorgása hallatszott odakintről. Goldstein erre azt mondta:

– Patikus uram, tudod-e, mit jelent ez a csikorgás? Ez az a kocsi, amelyen patikus uramat, ha majd megnyuvasztották, egy hordóba rejtve olyan helyre viszik, ahol a kutya sem talál rá többet. Ezért arra kérem patikus uramat, ha halállal nem akar halni, ígérje meg azt a bizonyos összeget.

Mínthogy a nyomorult e szavakra elvesztette fejét és bátorságát, úgy gondolkodott, hogy ha másképpen már nem lehet, megígéri nekik azt a rengeteg pénzt. Megesküdött, sőt esküjét írásba is adta, hogy mihelyt hazaeresztik szállására, hatszáz guldent leszámol nekik, a hátralévő háromezret pedig a következő három lipcsei vásáron törleszti, arról pedig, ami itt történt, senki ember fiának nem beszél élete végéig. Mikor letette az esküt, és az okmány is elkészült, visszaadták neki a gyűrűit mind egy szálíg, nehogy a hiányzók miatt valaki gyanút fogjon, végül csuklyát húzva a fejére, még napkelte előtt Goldstein kivezette a házból valami eldugott sikátorba, és ott hagyta az utcasarkon.

Mihelyt a patikus egyedül maradt, és megszabadult az álruhától, rögtön szállására sietett a cipésközbe, Brembach doktor házához, aki ez idő tájt Lipcse polgármestere volt. Házigazdája tüstént meg is kérdezte, hol járt az előző éjjel, hiszen nem szokása az éjjeli kimaradás, meg aztán üzenetet sem hagyott, hogy későn jön, s egy szolga sem hozott hírt felőle. Hanem a patikus hallgatott, mint a csuka, s csak arra kérte a polgármestert, hogy vagy a saját erszényéből, vagy a tanács pénzéből méltóztassék neki hatszáz guldent kölcsönözni, mert délben nagy szüksége lesz a pénzre. Ekkor lepődött meg igazán doktor Brembach. Mi a csudának kell ennek olyan hamar ekkora összeg, hiszen minden kereskedőnél jó hitele van, s akár ingyen, pusztán a nevére minden árut megvehetne Lipcsében? Mínthogy pedig otthon nem tartott ennyi pénzt, elkísérte barátját a tanácsházára, hogy ott kérjen kölcsönt részére. Amikor a tanács összeült, ismét megkérdezte a patikust, hol volt előző este, s mire kell neki oly sebesen

az a hatszáz gulden, amit persze szívesen megadnak neki, de hát ugye az ember óvatos, és ez az ügy nem tiszta, tehát arra kérik, előbb mondja meg, önként, mi történt vele előző éjjel. A patikus erre is csak hallgatott, s aztán annyit mondott, hogy megesküdtött, nem beszél el senkinek, hol járt.

A szász választó, Ágost herceg, aki épp ekkor vezette át Lipcsén a fogoly gothai herceget, hírt vett alattvalója ügyéről. Ófelsége, a választó elküldte a patikushoz lelkészét, aki akkor Pfeffinger doktor, a lipcsei szuperintendáns volt, s megbízta, bírja rá őt annak elbeszélésére, hol járt, s mire kellett neki a pénz. Ám még e magas személyek sem tudták beszédre bírni. A választó ekkor tudatta vele, hogy magával viteti Drezdába, és ott majd alaposan kivallattatja. A patikus elérte, hogy Drezdában bizonyára kegyetlen kínvallatás vár rá, ezért rögtön beleegyezett, hogy Pfeffinger doktor föloldozza fogadott esküvése alól, oly módon, hogy bűnét magára veszi, és az ítéletnapon majd számot ad róla. No, evvel meg is oldódott az ügy.

Délben, mikor Georg Goldstein elment a hatszáz guldenért, két törvényszolga várta a szemben lévő kapuban, akik a pénz átvétele közben tetten érték, letartóztatták, és a tanács őrizetére adták. Eközben cinkosai az utcát járták, keresték barátjukat, mert nem tudták, hová lett. Mikor aztán fogva látták, több sem kellett nekik, mindhárman kocsira szálltak – ezt elővigyázatosságból már korábban készenlétbe helyezték –, majd kihajtottak a városból.

A következő pénteken Goldsteint a választófejedelem ítélete szerint a piactéren lefejezték. Nemsokára Alesiust is elfogták, de mert ő egy tiszteletre méltó doktor fia volt, csupán kilencvenévi fogságra ítélték. Strademan valamelyik pápista kolostorban lett apát. Mathusalem pedig egy szepességi úr Magyarországon, csaló alkímiáért köttet-föl.

Ami a patikust illeti, még két évet élt az eset után. Merseburgban élő fiának állandóan azt hajtogatta, hogy mennyire bántja őt a meg nem tartott eskü, és hogy inkább ki kellett volna fizetnie azt a rengeteg pénzt a gaz diákoknak, s mindent inkább titokban kellett volna tartania élete végéig, mint hogy azt, amit esküvéssel és keze írásával ígért, doktor Pfeffinger rábeszélésére és a szász választó fenyegetésére, megszegje.

Meg kell vallani, hogy bár a patikus gazdag és tisztességes ember maradt, attól fogva nem sok öröme tellett az életben, sőt még azt is kihányta, amit megevett.

P. P. Nitzschka: HISTORISCHE BLÜMENLUST. Frankfurt–Leipzig, 1685. 15–22. o.

2

Bár a krimi talán nem elég fordulatos és véres a mai olvasó számára, mégis tartalmaz néhány érdekességet. Igazságszolgáltatásnak álcázott erőszakról van szó benne, azaz terrorizmusról. A történet részleteiben is erősen emlékeztet a mai terroristacselekményekre. Mi a történet? Négy diák az uralkodó osztály egyik képviselőjét a társadalmi igazság érvényesítése ürügyén elrabolja, halálos fenyegetéssel megzsarolja, majd bízva abban, hogy az áldozat az erkölcs képviselője lévén, nem fogja ennek törvényeit megszegni, megpróbálja kifosztani.

A bűnözők is tipikusak. Diákok, „jó családból való gyermekek”, akik valószínűleg nem is szorulnak rá efféle pénzszerzési módra.

Jellemző az emberrablás menete is. Áldozatukat a rablók régóta kiszemelték (erre utal az előkészítés pontossága), gyanút nem keltő körülmények közül rabolják el, elhagyott házba csalják – egyébként újból csak derék mivolta segítségével. A támadók álarcot viselnek, fizikai és lelki terrort alkalmaznak. A banda erkölcsi indítékokra hivatkozik, de nyilvánvalóan csak pénzt akar. Mulatoznak, hogy áldozatukat reménytelenségbe taszítsák, pszichikailag előkészítsék. Először fenyegetik, majd más taktikához folyamodnak: kettéválnak, egyikük megjátssza a többiekkel egyet nem értő „jó embert”, hogy a patikus bizalmába férkőzzön. Számítása beválik: a fogoly beadja a derekát, a zsarolás sikerrel jár.

A módszer meglehetősen furcsa, egy mai krimiben bizonyára kifütyülné a mozi közönsége: az áldozattól az emberrablók mindössze esküt és erről írásban tett nyilatkozatot kérnek, s ezután biztonságban érzik magukat. De hiszen följelenthetné őket! – kiált föl az ember. Nem jelenti. De miért nem?

Két megoldás kínálkozik.

Egy: Lehet, hogy a vádban volt valami, a patikus tényleg követett el visszaéléseket. Ezért hallgat, hiszen ha föladja támadóit, az ő bűneire is fény derül. Ez a megoldás elvethető. Mert a) a történet végén, a banda bukásakor nem derül ki semmi efféle; b) ha a banda evvel akarta volna zsarolni a patikust, akkor nem kellett volna elrabolni, elég lett volna egy zsarolólevél; c) attól az embertől, aki hivatali visszaéléseket követ el, felesleges lett volna ekkora céccóval venni esküt – úgysem tartja meg; d) a patikus utólagos lelkiismeret-furdalása sem indokolja ezt a feltevést.

Másik: A patikus valóban azért nem tett följelentést, mert a szavát adta. Ez ma már kissé hihetetlen, de így van. Ebben a korban emberek ezrei haltak meg hitükért, volt, akinek egyetlen szavába került volna és megmenekül a kínhaláltól, mégis a becsületet választotta. Morusok és Servetusok kora ez. Másrészt azt is meg kell gondolnunk, hogy a patikus társadalmi szerepét tisztos hírének köszönhette, és ha esküszegővé válik, az örök tűz mellé polgártársai megvetését kapja ráadásul. Ez a társadalom zártabb volt, mint a mai, jobban kézben tartotta embereit, mert nemcsak kívülről szorongatta őket, hanem „belülről” is. Egyébként a rablás egész menete arra utal, hogy a banda épp azért szemelte ki Pfreundot, mert biztos volt benne, hogy ő mint a rend tipikus képviselője tekintettel lesz az illető rend által adott erkölcsi parancsokra, és nem jelenti föl őket.

Az emberrablók tehát arra alapoztak, hogy áldozatuk be fogja tartani a társadalomnak azokat az alaptörvényeit, amelyeknek a megszegéséből ők élnek. A terrorizmus sajátsága ez. Terrorista- (torvénytelen erőszakon alapuló) államban sohasem él a terrorizmus, mert nem számíthat arra, hogy a törvényeket csak ő fogja megszegni. Ott azonban virul, ahol a társadalom az ő törvény- és erkölcstelenségével szemben csak a maga tehetetlen törvényességét tudja szembeállítani. A túszedők például biztosak abban, hogy a megzsarolt közösség törvényei és erkölcsi rendje következtében nem hagyhatja veszni a túszoikat. Ha nem így volna, ha egy állam például a túszedőkkel együtt a túszoikat is fölrobbantaná, a túszszedésnek nem lenne értelme.

De lépünk tovább. A patikus kiszabadul, és igyekszik esküjét beváltani. Rendellenes viselkedése miatt azonban gyanúba kerül. Az emberrablók itt hibát követtek el, hiszen a patikust épp azért szemelték ki, mert „rendes” – vigyázniuk kellett volna, hogy ne keverjék rendellenes helyzetbe (éjjeli kimaradás, pénzszüke). Végül is ennek figyelembe nem vételén buktak meg.

A patikus dilemmája a következő: Mit válasszon, becsülete elvesztését vagy pénze

vesztét? Nem habozik az utóbbit választani. (Ugyanígy nem habozott élete és a pénze közül is életét választani.) A becsület (a társadalmi megbecsülés) tehát fontosabb számára, mint a pénz (egyéni érdek).

A tanács dilemmája a következő: Nem követelheti az esküszegést, hiszen evvel saját törvényei ellen beszélne. Ugyanakkor az is nyugtalanítja, hogy eddigi „rendes” emberek most „rendetlenül” viselkednek, s a háttérben lévő bűn miatt „rendetlenség” fenyeget. A tanács maga a társadalom. S mit csinál ilyen helyzetben a társadalom: segítségül hívja az államhatalmat.

Hogyan viselkedjék az állam? Hiszen olyasmiről van szó, ami nem tréfadolog: Választania kell az esküszegésre való fölbujtás (erkölcs elleni vétség) és a rendetlenség túrése (rend elleni vétség) között. Nagy kérdés: alkalmazhat-e az állam törvénytelen vagy legalábbis erkölcstelen eszközöket a törvénytelenséggel szemben?

A patikus újabb dilemma elé kerül: Most már mindkét részről becsülete forog kockán. Egyfelől az esküszegés, másfelől a rendetlenség keltése és leplezése veszélyezteti a becsületét. Nem tud határozni, szerencsére jön Pffeffinger doktor, a kompromisszum embere.

Pffeffinger ugyanis meglátja, hogy a patikus tulajdonképp mitől fél: nem az örök tűztől, nem is egyik vagy másik becsülete elvesztésétől. A patikus a felelősségtől ijed meg, hiszen végül is neki kell döntenie abban a kérdésben, hogy megszegheti-e az ember saját törvényeit, ha érdeke úgy kívánja. Neki kell majd viselnie a felelősséget a választásban rend és erkölcs között.

Pffeffinger doktor valójában nem az esküszegés, hanem a döntés felelősségét vállalja el, hogy majdan számot adjon róla az ítélet napján. (Szerencsére erre módot is ad a protestáns teológia.) S hogy a patikus még mindig vonakodik, a kínvallatás fenyegetésével billentik nem a jobbik, de a hasznosabbik irányba a mérleg nyelvét.

A többi már csak krimi. A büntetések kissé kegyetlenek, de micsoda dilemmákat okoztak az államnak a pernahajderek! Ki fejét vesztí, kit fölakasztanak – kellett neki Magyarországra jönni –, a legnagyobb gazember katolikus pap lesz, ami érthető, ha tudjuk, hogy Nitzschka, a krónikás, protestáns prédikátor volt. Sőt, olyan is akad, akinek protekciós kilencven év jut csupán.

A szerencsétlen patikust nem nyugtatja meg a hasznos, sőt teológiai is lehetséges kompromisszum. Kétségeitől és a teológiai lehetséges kompromisszumtól, mint azt a blöd utolsó sor is bizonyítja, krónikus gyomorfekélyt kap.

A megoldás kicsit furcsa. Az állam végül is döntött: neki fontosabb a rend, mint az erkölcsi parancs. A rendért tehát föláldozható az erkölcs, pláne, ha elegáns, noha kis fenyegetéssel spékelt kompromisszum a megoldás, amely látszólag az erkölcsöt is helyén hagyja. (Hogy csak látszólag, tanú rá a fekély.)

Rend a lelke mindennek.

Az emberrablók tévedtek. A társadalom nem tartotta be a játékszabályokat, amelyek szerint ők játszottak. Bizony, ha az állam sem különb náluk, a terroristák csalódnak. Vagy lehet, hogy az állam is fekélyes lesz az ilyesmitől?